

ezért érezhető Regler szinte prózaellenes hajlama. Mintha még mindig nem prózát írna. Az ereje a nagy, a heves indulat állapotában nyilvánul valójában. Ezért sikerülnek azok a helyei a regénynek a legjobban, ahol az expressionista módszer expresszionisztikus elemre bukkan a egy járványdulta falut, egy kivégzést vagy egy börtönmély kinjait ábrázolja. Annak a püspöknek az alakja, aki teli félelemmel idegzetében keresi fel a börtönt: tökéletes. Az ábrázolás e nagyvonalu készsége azonban tüstént cserben hagyja Reglert, amint az expresszionista hevület fehér izzásán inneni szituációk vagy jellemek kerülnek sorra. Így pl. Maximilian figurája a történelemben sokkal érdekesebb, mint Regler kezében. Regler művészete tetejét nyújtja viszont Joss Fritz összeesküvés módszerének visszaadásában, úgyhogy a könyv ebben a tekintetben páratlan a német irodalomban, bár Joss Fritz exponálásában Regler módszere kihívja a kritikát. Joss Fritz kétségtelenül mestere az összeesküvésnek. A történelem aktái is ezt bizonyítják. Az is igaz, hogy Reglernek sikerült a történelem tényanyagából költészetet teremteni. Regler tényleg elevenné teszi a történelmet. Ezért azonban nem hallgatható el, hogy a történelembeli és a Regler-féle Joss Fritz nem azonosak. "Valójában nem is kell, hogy azonosak legyenek. Lényeges vonást azonban a költészet a történelmi hőstől nem rabolhat el, különösen, ha ez a lényeges vonás — mint a jelen esetben — a hős existenciális értelmét érinti. A Wilhelm Zimmermann és Friedrich Engels-féle kutatások alapján ismert Joss Fritz egy mélyreható társadalmi válság feltétlen, soha el nem lankadó hőse. Zimmermann és Engels Joss Fritze bátorító, lelkesítő, előrehajtó figura. Regler melléje állit egy másik személyt, akire kompozíciós okokból szükség lehet, Regler azonban ezt a figurát arra használja föl, hogy Joss Fritz lelkiületében valami kettősséget illusztráljon s a töretlent bizonytalanlanná és habozóvá tegye. Hibás történelemszemléletére vezethető vissza az is, hogy a tömeg és a történelmi haladás kérdésében a vezetésnek és a meggyőzésnek tulajdonit első szerepet. Mindezek ellenére azonban könyve elsősorú irodalmi érték.

Szeremley László

SZÉKELYEK, mondja kurtán, de ígéretesen Nyirő József új elbeszélés-kötetének címe (E. Sz. C. 1936) s a **horitólapon** a halálrasedzett, térdre rogyott gimszarvas, háttérben a borúsán kéklő havasokkal*, mintegy a nép fájdalmas-szép jelképét sejteti. A cím s a **címlap** tagadhatatlanul sokat ígér, valami nagy összefoglalást, végleges művet, mintha az író a hosszú készülődés után most maradandó emléket óhajtana állítani a népnek, melyről annyi művészi jegyzetet készített. A kivételes pillanat, a csucsraérés érzését ébreszti minden külsőség, s mi ne is fojtsuk el ezt az érzést, hanem tekintsük át a képzeletbeli magaslatról a völgyet, melyet vezetőnkkel bejártunk... Nyirőnek, az elbeszélőnek a *Székelyeik* a harmadik kötete. *A Jézusfaragó ember* (1924) s elbeszélései közt a *Hull immár a fenyőtoboz* a maga idején nagy ujság volt, új író és új stílus született vele: a székely stílus-romantika. Ebben a könyvben benne van az egész elbeszélő Nyirő, mintegy képletszerűen, készen belezsúfolva s amit az elbeszélő később teremt, mind e kötet dús magvából sarjad. Valami expresszionista bőség és telítettség az előadásban, tájnyelvi romantika s a nyelvben zuhatagos költői erő, melyet, fájdalom, már környékez a modorosság kísértése. Az elbeszélés igen drámai, balladás, gyakran regébe feledkező és mindenekfölött romantikus. Fenyődők zugásában járunk, szófukar, szálfá-emberek vagy a hegyek félrebeszélő megszállottjai közt, s a nap, a hold s a csillagok oly' közeliek, az

* Vásárhelyi Z. Emil szép munkája.

állatok és növények oly' lelkesen érzők, mint a pásztorok történeteiben. A *Kopjafák* (1933) elbeszélései is a csodák és mondák székelyeit idézik meg haló poraiból. Ujból életre kel titokzatos világuk, melyben valami zsarnoki végzet nehezedik az emberek életére, a halál jár a szántogató ember mögött, az állatok elriadnak a haláltköhögő pásztor elől, a mit sem sejtő embert átok fogja, a másikat hirtelen örület szállja meg; a lélek és a test nem lel nyugodalmat s a világ köröskörül csupa titok... Csupa titok, mert Nyirő József léleklátása ősrégei; a lélekben ősrégei erők lakoznak s az ember azoknak engedelmeskedik. Csak itt-ott esik egy-egy zokszó a rengeteg baj okáról, az átokhozó szegénységről, de mintha a szegénység, pénztelenség maga is gonosz ősrégei erő volna. Ilyen-e valóban a székely falvak népe, a földturó, gyümölcsfaoltó, adófizető, pereskedő és vásárrajáró? S vajjon csak a kifürkészhetetlen Sorssal, szerelemmel, kórsággal, halállal van birkózása s a rossz termés gondja, a politika, az állam, a bank, e köznapi erők és szörnyeik nem háborgatják? Erősen kételkedünk!... Az akaratosan szubjektív művész tesz itt erőszakot az anyagán és idomitja kísértetlátó képzeletéhez. A művész ereje kétségtelen, de a száraz társadalmi igazság csöndes ellenállását igen nehéz megtörni. Nem is sikerül. A nagyigéretű *Székelyek*-ben a művész alul marad s az ígért beváltatlan. Ezek az elbeszélések nem ajándékoznak semmi újat, a nagy műről és csúcsraérésről szó se lehet. 1924, 1933, 1936, mondják az elbeszélés-kötetek évszámait; keressük a változást, az író és a téma ujlását s nem kevésbé az eltelt 12 esztendő változásait. Hiába keressük. Nehéz kimondani, de az elbeszélő hanyatlott, a stilus megkopott, néhol bántóan modoros, ritkán kapja el költői szédülete, de ott szép, utánozhatatlan. Az első elbeszélés: *Fadöntő emberek* — egyik legsikerültebb a kötetben — jellegzetes, mondhatni végzetes Nyirő-elbeszélés. Nyirő, fadöntői' nem valóságos emberek, hanem mondai szörnyek, maguk a megelevenedett éhség, nyers jelképek, akikben az éhes állat küzd a szociális emberrel. A cselekmény itt is valóságosan indul, a földön jár, de már a kihívóan falatozó gondtalan kiránduló és a holtfáradt, éhségtől gyötört favágó összetűzésében, tettet öltött mondai erők rohannak egymásnak. Közben említés történik arról, hogy miért éhesek a favágók: „a sok baj megvan, az adókért ölik, űzik, hajtják ezer fele, kéthete egy krajcárt se kaptak, az élelmük is elfogyott.” Egy magyarázó mellékmondat az egész. Ezt a nagy összeütközést árnyékolja be a kirándulók és a favágók előtérbe tolt konfliktusa. A művész azt emeli ki anyagából, ami neki tetszik, de a mód igen jellemző. Nyirőnél úgy érezzük, hogy nem találja el a dolgok velejét. — *Baj-posta* című elbeszélése is igen jellemző Nyirő válogatására. A transszylván és ókiráltságbeli városokba vándorolt székelységről, a székelység életének legmáibb szakaszáról alig irtak valamit. Nyirő hozzányúl ehhez a témához, de nagy konfliktusait ismét mellékmondatokban intézi el és csak egy szegényesen jellemző zsaner-figurát ragad ki belőle, a baj-postást, akit a városból hazajövet az elvándoroltaktól hozott hírekért cserébe mindenütt megvendégelnek. Egy-két említésreméltó szép elbeszélésen kívül csupa kétes érték busit a kötetben. A *madárvívó ember* havasi lélekelemzése remek írás; modernül meglátott modern dolog, a behavazott, erdős csúcsok vad környezetében. A *Farkasok* kegyetlen szépségű párviadala Jack Londont juttatja eszünkbe; a gyónás a halott farkasnak már zavaró, olcsó Nyirő-féle misztérium. Egy csomó zsáner-kép, adoma, történet következik, Mikszáth *Kaszát vásárló parasztjának* népes családjából. (*Favásár, Perelünk*, stb.) Fortélyos, halállal komázó alakok ezek; fejük körül a furfang glóriája, s haláluk napját oly határozottan és félelem nélkül mondják be, mint a huszonegyet. Öröm rá-

juk nézni. De mesés alakok a többiek is. Sorshatalmakkal, szerlemmel, halálos betegséggel, halállal mérkőznek. A sok baj is titokkal terhes, babonás. A köznapi bajok, társadalmi, nemzetiségi csaták, birtok, adó, iskola, község gondjai alig alkalmatlankodnak. Nem is csoda: irodalmilag válogatott székelyekkel és székely tragédiákkal van dolgunk. Ami nem elég „irodalmi”, arról hallgat a mese. Nyirő még ma is egy romantikus irodalmi eszménynek hódol és azokat a hiu képzelgéseket legyezgeti, amelyek a „Csaba királyfi népéről” és általában a magyar parasztról még ma is kötelezőek. Mondákat és adomákat költ és terjeszt a népről, holott annak élete épp' oly valóságos, csodáktól elkerült, szürke, mint a miénk és ép' ezért rég megérett egy ihletet és hű realizmus számadására.

Korvin Sándor

LAPOK, FOLYÓIRATOK

NÉPSZERŰ SZOCIOLÓGIA — FELEKEZETI ORGÁNUMOKBAN

Az egyiket dogmatikus intellektüeleknek írják, a másikat tanulatlan dogmatikusok számára szerkesztik. Az egyik olvasótábor kultúrát, sőt a civilizáció zászlóvivőjének tartja magát, a másik olvasótömeg nagy száma révén jelent súlyt. És csodálatos: az emberi előítéletek s a belőlük sarjadzó szociológiai tévedések mennyire közös sikra tudják lendíteni a divergens irányú lapokat és a — legalább látszólag — más célkitűzésű tömegeket.

i 1. Az *Egyenlőség* vezetőcikkben parentálja el Baltazár Dezsőt. Kossuth Lajoshoz hasonlítja az elhunyt püspököt, akinek emlékét a harangok ezreinek megkondulásával együtt a zsidó templomokban is imával, szónoklatokkal ünnepelték. Írónak és folyóiratnak magánügye, hogyan emlékezik meg az elhunytakról. Az emlékezés első pillanatában könnyen érvényesül a „De mortuis nil nisi bene” elve, de amikor a közélet embe-réről van szó, éppen a helyes mérlegelési érdekében kell vigyázni arra, hogy nagyon felduzzasztott magasztalásokkal ne tegyük problematikussá a kihangsúlyozni kívánt értéket. A túlsok dicséretnél, mely túloz, sokkal többet ér a kevesebb dicséret, mely mértéket tart. Nos: az Egyenlőség nem tartotta meg ezt a mértéket. Az emlék nemcsak arra kötelez, hogy jókat mondjunk, de arra is, hogy a valóságot írjuk meg. Túlzó és elfogult a Kossuth Lajossal való összehasonlítási s nem kevésbé túlzó és elfogult — Ágoston Pétert támadni Baltazár halála alkalmából s azzal vádolni őt, hogy ő adta ki 1917-ben az első nagy összefoglaló magyar antiszemita munkát *A zsidók útja* címmel, nem, Baltazár értékelése nem lehet alkalom arra, hogy Ágoston Pétert „hazug áltudománnyal és hamisított statisztikával” vádoljuk. Még akkor sem, ha Baltazár Dezső tizenkilenc évvel ezelőtt nem értett egyet Ágoston Péterrel. Baltazár Dezső nem volt szociológus, de annál inkább markáns tipusa volt annak a nyugalmat és békét szerető józan civisnek, aki — még látszólagos harcok árán is — a szélsőségek kiegyenlítését kereste. S mivel nem volt szociológus szélsőségnek nézhetett minden olyan állítást, mely új megvilágítással mutatott rás a társadalmi jelenségekre. Az Egyenlőség idézi Baltazárnak Ágoston ellen irt cikkét, mely a zsidókérdés keresztény pertraktálását, antiszemitizmusnak nevezte. Holott Ágoston Péter dialektikusan tárgyalta a zsidókérdést és korántsem azért, hogy a zsidóságot az egyoldalú kereskedelmi foglalkozás miatt leckéztesse. És: